НАРОДНА СКУПШТИНА

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ О РАДУ СРПСКЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

ИЗЛАЗИ СВАКИ ДАН ЗА ВРЕМЕ СКУПШТИНСКОГ РАДА

ПРЕТПЛАТУ ПРИМА СРПСКО-КРАЉЕВСКА ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА И СВЕ ПОШТЕ У СРБИЈИ

ЦЕНА ЈЕ ЛИСТУ ЗА ЦЕО ОВАЈ САЗИВ:

ЗА СРБИЈУ . . . . . 5 ДИНАРА

ЗА СТРАНЕ ЗЕМЉЕ ТОЛИКО ИСТО С ДОДАТКОМ ПОШТАРИНЕ

УРЕЂУЈЕ СЕКРЕТАР СКУПШТИНСКИ

РАНКО ПЕТРОВИЋ

БРОЈ 36 ПОНЕДЕЉАК 19 ЈУЛА 1893 ГОДИНА III

31 САСТАНАК

7 јула 1893 у Београду

ПРЕДСЕДАВАО ПОТПРЕДСЕДНИК,

Дим. Катић

СЕКРЕТАР,

Љуба Јоксимовић

(НАСТАВАК)

(О оптужби, М. Мартинац).

После прегледног резултата у изборном округу моравском нису због спречавања, извршени избори у општинама: Доњовидовској, Секуричкој и Катунској. Све три ове општине скроз су радикалне, и дају велики број гласача. Требало је спречити у њима паређени накнадни избор 3 марта, и у тој цели, начелник среза параћинског са целим апаратом опколио је Видово, а брат министра Величковића, писар — намуклијаш, одвео је један одред војске у Секурич, па су тако избори спречени.

О Катуну ћу мало опширније проговорити. Општина се састоји из једног засеока, који лежи на острву Мораве и села на обали њеној. Општински је суд одредио за гласање општинску судницу, која је у селу. Да би се могао извршити фалзификат и крађа куглица, капетану Белопавловићу било је до тога, да гласање буде у засеоку. 23-ћег ноћу украдене су и кутије гласачке, и она са куглицама; крађу је извршио један кмет регент, (*смех и живо кретање*), но је то општинска власт нашла сутра 24-ог, прикривено у кући тог кмета, узела и донела опет у судницу. Тада је капетан, тражио од окр. начелника војску, известивши га, да је у Катуну неред. Овај то јави министру, министар опет капетану, да одмах иде у Катун, и он је отишао са жандармима и пандурима наоружаним, у намери да одузме кутије, али је у место њих био разоружан и он и пратња, а уделила му је мало батина једна девојка, мажући га вратилом (*живела!*).

Тада су на тражење, дошли из Крушевца артиљеристи наоружани пушкама. Сељани, знајући, да је то војска на расположењу кивне полиције, разбегну се у околна села и брда њих преко 150. Војска се повукла, није нашла изгредника, којих у ствари није ни било, сем полиције.

На саветовање људи, разбегнути дођу полицији, која их притвори; скромнији су сутра дан пуштени, а задржато око 60, на којима је вршена тортура. Кундаци и тесаци вршили су своје над јадним грађанима! Који је и новац давао, мало је бијен; сипана је вода по апси у тој цели, да се заледи како би јадници премрзли.

Последњи се предао Милан Миловановић. Над њим је извршени варваризам достигао врхунац. Ужасна слика као у Горачићу! Одмах су га оковали, и у апс долази писар Стојан Миловановић, са жандармом Јосифом Јевтићем, и пандуром Милутином Михаиловићем. Мрцварење је отпочело и кундаком и оковом и тесаком. Онесвешћен пао је и изгубио говор. То се дешавало на очиглед многих људи. Жандарм тада сипа му у уста ракију, не би ли га повратио, а један старчић припалио парче свеће, мислећи да умире — (*Чује се: гнусно! Сатро их хлеб народни!*). Одмах га натоваре на кола и донесу у ћуприску болницу, где после 6 сахата умре.

Ово је, господо, једна од многих црних слика, каквих је по земљи било; црна слика вандализма полициског, који је примио на се улогу да сузбије глас слободне воље, да спречи употребу грађанскиг права да изфалсификује глас слободна грађанина (*Жалосно!*).

Тога дана, кад је Милан умро, ступи у моју канцеларију једна жена са малим дететом у наручју, и кукајући рече: помози, господине, убиће ми мужа! — Написао сам депешу министру унутрашњих дела; по чл. 15 закона о телеграфу одбија се; написао сам намесницима, опет се по чл. 15 одбија!

Да би то дело ма како дошло до намесника, сетим се те пошљем депешу као аманет у вредности 300 дин. на г. Јована Ристића краљ. Намесника. Однета је у пошту, али су је тамо дочекали телеграфисте и чувени „Цврца“ окр. начелник, и по њеном казивању тукли је тако, да је пала те су је водом поливали. Доведена је од старог оца у моју канцеларију натраг, пала је онесвешћена на патос, и у дрхтавици и муци била преко 4 сата, незнајући за себе. Очевидац тога призора био је и син поштованог г. Катића.

Каква страхота, шесторо деце, од које је најстарије 11 год. изгубило је са мајком хранитеља, због полицијске обести! (*Жалосно!*).

Господо, г. Рибарац правда се, да он не зна за оне шифроване депеше, које се подносе, да је то недостојно што му се подмеће и да сматра испод достојанства да на то одговара. Даље, да није оне шифре упућивао начелнику окр. тимочког, а преко овог и Живану Живановићу, који је био председник Главног Бирачког Одбора за тај округ, а виђен је либерал. Али кад отворимо оптужбу, разгледамо приложене шифроване депеше, видећемо да су оне морале бити познате министру. Кад је већ требало потписати пуномоћја изабраним посланицима, а Живановић их није хтео потписати разуме се, према упутству Рибарчевом. А да су обојица по напред утврђеном плану радили, доказ је поред поднетих шифрованих депеша и цео њихов рад, јер кад се искупила овде она исфалсифи-

кована гомила људи и крстила себе именом народних изабраника. Народних Посланика, тада је Живан у овој дворани изабран за председника тој гомили и тада би са Рибарцем учествовао у извршењу и извођењу даљих планова да није дошао знаменити чин од 1 априла. (Један глас: „штета"; „остварили би људи програм"!).

2 марта кренуо се за Пирот на накнадни избор г. Величковић министар правде, и тада је г. Сима Павловић, управник Ниша, који се десио у Београду, депеширао шифром управи Нишкој: „ноћас да оду у Пирот 6 жандарма и Мијаило и Јоса". И Величковић на челу њиховом долази у Пирот и моралним утицајем и жандарима фалсификује се воља народна и отима се избор у корист либерала.

Овај Јоса жандарм, то је онај исти, који је помагао у Катунској афери кундаком и тесаком.

Господо! Оптужени у одбрани наводе: па и радикали су газили Устав, — дакле за себе признају — помињући, 5-ти и 6-ти мај и 14-ти и 15-ти мај. Има велике разлике, господо, између њихових недела и овог што они наводе. — Иза извршне радикалне власти стајало је решење Народног Представништва и по основу таквог решења извршна је власт стајала на законском земљишту.

Односно збора напредњачког, који је нападнут 14-ог и 15-ог маја, имам да кажем ово, да ту није нападала власт на тај збор, но се скупила једна гомила људи, па напала збор у намери да разјури, а власт је, по сазнању, умешала се да нападаче одбије а нападнуте заштити.

Узгред нека ми је дозвољено напоменути, да су нека господа говорници у говору казали, како адвокати често и криве бране, а и оруђе су им вицеви. У име моје и мојих колега одбијам тај приговор. Адвокати су рукопомоћ судовима и властима као знаоци закона, криве бране да им се не би казна строжија применила но што заслужују, а у чувању правде угрожене и нападнуте невиности, они су са својим знањем први на бранику. Споменуто је како су зимус адвокати водили парницу са народом па изгубили. Не, господо, нису ту парницу водили адвокати као знаоци закона но узурпатори, и ја се надам да ће и у овој данас поведеној победити народ, онако исто као што је и у зимушњој борби за чување својих права, победилац изашао.

Г. Рибарац је у одбрани и то навео, да су код нас људи *неваљали* а закони су добри, и да узрок томе неваљалству лежи у ономе што се од 20 година проповеда. Не заборавите, господо, да је казао мало доцније и то, да су људи *наивни*.

Ово је очигледна противречност. Али, господо, није то тако, већ ево како: 20 пуних година бори се бирократизам са демократизмом, бирократизам је претрпео страшан пораз и срушен данас у агонији кези зубе на демократизам, који је у народ унео напредније идеје, а чији је плод и нови Устав!

Даље је навео како има неки демон, који у Србији кочи правилан развој и обара једну владу за другом, а то ће неминовно постићи и кабинет г. Докића. Да, господо, има доиста демон, а ја држим да су то људи, који су без поверења народног долазили на управу земаљску у циљу да саломе и униште тешким напорама и жртвама извојевану слободу, и који су закон хотимично газили и по своме ћефу владали.

У одбрани је и то наведено, да је чин од 1 априла револуционаран. Да, и ја тврдим, да је погажена једна уставна одредба да би се све остале сачувале. Револуције су, господо, биле и 1804 и 1805 год. па су ипак у историји српскога народа забележене златним словима, као светли дани историје српскога народа и као врло важни дани у периоди његовог васкрснућа. Тако исто, господо, и овај дан од 1 априла биће такође забележен у српској историји као редак и узвишен пример: да један млад краљ, један млад владалац показује не само своме народу, него и страним владаоцима и народима, како треба поштовати и чувати вољу народа наражену у Уставу и законима! (Живео, одобравање!). Најзад господо овај чин показао је и то, да је пут за долазак на управу земаљску једино кроз народ, уз његово одобрење и поверење, а не на ар капију. А сви они, којима се прохте на ар капицик доћи на управу земље, па одатле угњетавањем исфалсификовати вољу народну, нека не губе из вида, да ће их постићи ова иста судбина — да их видимо на оптуженичкој клупи.

Поштовани г. Гарашанин каже, а ја бих се с њим до некле и сложио, да су свему учињеном злу криви на првом месту краљевски намесници. Па лепо, кад је то тако, онда нека г. Гарашанин поднесе противу њих оптужбу, ја ћу је одмах за њим потписати. У осталом, ако сматра да стоји дело из кривичног законика, онда нека изволи доставити то истражном судији за варош Београд и овај ће дужан бити истрагу повести, а сваки грађанин има права и дужности, ако сматра да има кривичног дела, то власти доставити.

Напослетку, господо, ми овде када тужимо бивше министре, не гледамо на личност, ми гледамо на дела, која су починили. И зар би ви могли слушати онај јаук сиротих удовица, ону писку мале деце, који су услед обести оптужених лишени својих хранитеља?

Тај јаук и писак сиротињски захтева од вас, да будете достојне судије према учиниоцима недела. Од вас то правда тражи! С тога треба поднету оптужбу примити, и оптужене подврћи истрази, као што закон о министарској одговорности прописује. (Тако је, живео.).

Станко Петровић — Господо, као члан Скупштине и ја сам са својим друговима потписао оптужбу противу бившег кабинета Авакумовићевог.

Господо, кад сам се потписао на тој оптужби, ја сам био на чистом и јасном убеђењу, да су њихова зла и њихове кривице, које су почињене за прошлих 8 месеци такве, да они треба за те кривице да буду оптужени, и да буду осуђени. Због тога ја немам потребе да се овде задржавам на оптужби, да ли је треба усвојити или не. За мене је чисто и јасно, зашто сам и дао мој потпис. И ја мислим, да и ако сам се потписао на тој оптужби, да ми је опет дужност да кажем неколико речи о томе, а остављам Скупштини и другим говорницима, да кажу је ли наша оптужба на своме месту поднесена и има ли свога значаја или нема. Господо, ја сам устао да проговорим неколико речи, које ми дужност налаже, као народном посланику да у колико сам у своме животу пратио догађаје у земљи под бившим власницима, да покренем то њихово старо дубарацијско питање, о тим њиховим злим поступцима, које су радили противу земље и народа.

Господо, у колико је мени познато за мог живота, од кад сам могао да мислим као човек о овој земљи, шта се ради по њој, и по причању, да је у овој земљи било јунака и родољуба, који су желели добро Српском Народу, који су желели да се Србија ослободи, те да народ добије своја права и слободе, то су били искрени родољуби и пријатељи, који су мислили у оно време да народ српски добије оваква права и слободе, каква он данас има, а не само онаква, каква су били од почетка ослобођења. Али осим тих људи, који су тако искрено мислили, имало је и других људи, њихових другова, који су око њих радили, а они су имали друге своје планове; имали су планове, да задрже опет онај турски господарлук, само да промене облик свој. Какве су промене биле даље, каква су се времена мењала, ми смо то видели. Напослетку, хоћу да се дотакнем и времена од пре 25 година, гледајући, да будем кратак — да напоменем, како је било код нас од пок. Кнеза Михаила.

Господо, то је био један велики Србин; то је био један велики владар, који је мислио само добро овој земљи и народу српскоме; који је спремао план свој, и свој правац, да много учини добра својој земљи. Тога је човека нестало у оно време, кад је баш хтео и намеравао да оствари своје мисли, да Србију увеча и обнови. Господо, то није било од народа српског, није то било од нас, него је он изгубио живот од оних власника, који су видели, да од тога човека много губе у својим интересима, те су радили против њега оним турским силеџилуком и дахилуком. Тај човек хтео је, да поврати земљу на правилан пут, да је проширн и оснажи а без великих и без

скоро никаквих жртава и напора народних; хтео је да народу даде права и слободу, што је и Народну Скупштину позивао. Томе владаоцу народ је дао право, да неограничено управља и влада њиме, а то за то, што је народ њему поверио сву своју судбину, што му је народ веровао, јер је у њему видео искрена владаоца, који жели и хоће да управља земљом онако, како и сам народ жели.

Господо, тај је велики човек постао жртва, и та жртва није од оних, који су стрељани на Карабурми, него је жртва оних, који су били на вишим положајима; људи, који су спремали да ми више живимо под намесништвом а не под владаоцем.

Господо, Кнез Михаило погинуо је, а после дошао Кнез Милан као малолетан, а одмах је постављено намесништво. Нису можда сви, али ипак ти намесници су тако васпитали владаоца, да он по том васпитању не могне дуго остати да влада народом, већ само неко време, са жељом, да га тако после упропасте, па онда опет да дођу за намеснике и његовом сину, па тако да узму управу земаљску у своје руке.

Браћо! То се са свим јасно доказује. Краљу Милану као малолетном постављени су намесници, који су га васпитавали, како ће га после упропастити. Кад је као пунолетан, узео власт и управу у своје руке, колико сам ја чуо од људи, они су му говорили, да има гомила таквих извешћа, да је цела Србија против кнеза, да има људи, који га неће, да хоће да чине преврат и буну, да они неће тог владаоца. То је све у почетку изложено пред њега, и он се сад морао да брине о тим лажним извешћима, а они пак, који су га обманивали радили су по земљи шта су хтели; док је владалац стрепио од свога народа, дотле је она господа правила лом по земљи. Господо, то је све било до 1880 године. Од 1880 године била је и промена владавине, и свако се радовао, мислећи, да се окрене на боље, да пође све бољим путем.

Молим вас, ми треба да будемо на чисто, па да кажемо свакоме оно, шта је ко радио, и шта смо ми радили. Цела земља тада, и радикали и напредњаци, радовали смо се промени тој, мислећи, да ће бити срећније и боље време, него што је пре било. Па шта смо видели? — Оно исто, што је и пре било у земљи. Господо, једни су владаоца управљали и окретали на једну страну а други на другу. На првом месту долази 1881 год. и Бонтуов уговор. Тај је уговор под притиском примљен. Кнез Милан, бив. Краљ Србије, нашао је такву једну владу, која кад није могла добити већину, да онај несретан уговор закључи, она је онда пошла таким путем, да је упућивала кнезу нашем поједине посланике у двор, да их он наговара, да им прети па и заповеда, да морају усвојити Бонтуов уговор. Господо, тад је у Народној Скупштини стајало довољно понуда за грађење жељезница, које су биле и повољније од Бонтуовог уговора, али се онда није имало рачуна, да се узму у претрес у Скупштини и остале погодбе, већ се узела само Бонтуова. И тако је следовао један злочин за другим, грех за грехом у земљи; наступила је 1882 год. Генерална Унија је пропала, Бонту пропао, а Србија губи на 12 милиона динара, а даје се уговор Лендер Банки, а у Скупштини се доводе двогласци, који уговор преносе на ову Лендер Банку. Дође за тим 1883 год. Народ излази на биралиште и ту је показао вољу, да неће више ту владу, неће да гласа више за њу. Па шта је с тим било? — Она се онда хвата за владаочев скут и каже: ако пустиш сад да влада радикална странка, онда тим и ми пропадамо. И тада су навукли владаоца на то, да се први куршум Маузер Кокине пушке пројури кроз груди Србинове, који су ту пали. Даље је после тога дошла Сливница, после наређивање избора скупштинских 26 априла 1886 године, и народ је ту на биралишту казао: да осуђује такву владу, која је починила толико зла у земљи. Скупштина се позива 29 јуна 1886 године у Нишу. Од Београда до Ниша хватани су посланици као злочинци и враћала их је полиција, апсила и о њиховом трошку спроводила са жандармима из Ниша у начелства њихових округа.

У Нишу у једној гостионици било је 40 посланика; долази неки потпоручик жандармски (сад је капетан) Кафка, напада на гостионицу и наређује им да се селе из стана, и тако то траје све до пола ноћи, па и до зоре. 29 њих силу сиром одбија; доводе се жандарми, и извлаче се посланици из клупа скупштинских, а све само за то, да влада створи од већине мањину, и да јој не дâ прилике, да је осуди за њена недела, и да је постави на оптуженичку клупу; да је осуди за толика зла, за толике дугове, а што је најгоре, што је опрнила, што је укаљала српско оружје. Треба, господо, изнети свачија недела и свачија зла. Ја вам чиним једно упоређење недела либералне владе, са неделима напредњачке владе од 1880, и кад нисмо могли ондашње министре да поставимо на оптуженичку клупу, за то, што по ондашњем Уставу, ако оптужбу не поднесе прва Скупштина која дође, онда та оптужба не вреди, онда учинимо то сад, кад је све то прегрмело, кад је један пут уклоњен тај шиљак, тај распон између народа и владаоца. Можемо, велим, то учинити сад, кад је млади Краљ Александар пружио руку српском народу и казао, ево ових инигриганата, тога више неће бити у земљи, па Бог помогао и мени и вама. Поврх свих незгода и невоља, што их је било у земљи, народ не дâ није желео, да Народна Скупштина решава о оптужби министара, народ одавно жели и тражи, да има добрих државника и савесних чиновника, који неће чинити више она недела, која су чињена под прошлим владавинама. Али, кад по несрећи има таквих људи и кад се из године у годину опет продужавају оне несреће, које су земљу толико пута сналазиле, онда је право, да и народ један пут доживи, да види такве људе на оптуженичкој клупи и данас он је то дочекао.

Што се тиче владавине либералне за ових осам месеци, она је вама свима врло добро позната. Много јачи говорници од мене изнели су у говорима својима недела њена, и ја нећу више у то да се упуштам, кад су већ толики говорници пред Скупштином толика факта о томе изнели, ну само хоћу да се дотакнем једне, две тачке оптужбе.

Г. Авакумовић са друговима вели, да они нису погазили Устав одлагањем Скупштине. Господо, ко поле зна наш Устав земаљски, он ће знати, да је једна така одбрана са свим ништавна. 54 чл. Устава одређује јасно, ко има право да одлаже Скупштину, а 71 чл. Устава одређује такође јасно, кад умре један Намесник, шта треба да се учини.

Што се тиче трговачког уговора, имам ово да кажем. И два најпростија човека, кад закључују уговор, не могу га закључити мимо закон. Да је могла влада сама да продужи уговор, зар би онда Скупштина давала овлашћење влади за продужење уговора? Да то није било потребно, Скупштина би оставила влади, да она то ради, како за сходно нађе, али тако не може да буде, кад је Уставом једино Ступштини гарантовано право за решавање и продужење трговачких уговора.

Даље, господо, хоћу да се дотакнем одбране г. министра војног и г. Рибарца, на навод у оптужби, за што је употребљавана војска у очи избора и на дан избора. На ту тачку, где треба да је њихова одбрана најјача, добили смо одговор, да је то чињено без њихова знања. То, господо, није никакав одговор, није никаква одбрана. Срце мора човека заболети, кад се сети погибије у Горачићу; убијени су толики Драгачевци и Горачићани, који су се у нашим ратовима за проширење државе показали као први војници, војници, који су показали да жртвују и живот за ову земљу, и који су увек одговарали својим грађанским дужностима као Срби и грађани ове земље. Ти су људи немилице убијани и по речима г. Рибарца, да се дође до неке равнотеже у партијама у Србији. Онда је на тај начин требао поубијати трећину српског народа, те да би дошао до равнотеже. То није никаква одбрана. Таква обрана може се назвати отежавање његове кривице.

Г. Гарашанин у своме говору рече, како треба да оставимо, што је било и да један пут треба да дођемо до тога, да у овој земљи буде мира, љубави и пријатељства између нас, и да од сада пођемо бољим путем. Ја верујем, да њему није ништа стало до тога, ништа то њега не вређа, ништа то њега не боли, шта је било зимус, јер и они, кад су били на влади, тако су исто радили. Лепо би то било, да ми оставимо све, што је зимус било, па да кажемо: да од сад по-

WWW.UNILIB.RS

ћемо на боље, а чим буде прилика, да се понављају опет зла, која су се у земљи дешавала. Ја не могу никако пристати на тај мир: за сад нећемо, а ако буде прилике, опет ћемо то учинити. Ја мислим да је свима нама врло добро познат тај мир, та љубав и пријатељство г. Гарашанина, јер ми то још на нашој кожи осећамо. Г. Гарашанин нам у свом говору препоручује да треба оптужити Намеснике, јер, вели: они су виновници свега, што је либерална влада чинила.

Тако што год препоручивати Скупштини значило би, по мом мишљењу, заводити Скупштину на странпутицу. Оставити министре, да избегну казну, значило би оставити широко поље, да нека господа могу још да мисле, да се може доћи на власт на капицик, као што је дошла либерална влада, па доцније, кад треба одговарати, онда проповедати слогу, мир, љубав и пријатељство у земљи, и да се скине одговорност са оних који треба да одговарају, и да се туже они, за које нема начина, да оптужени буду. На послетку, ја могу и да одобрим г. Гарашаниново такво резоновање, кад је под данашњим тако слобоумним Уставом могла да дође на власт једна партија тако ништавна, незнатна према скупштинској већини, да дође са 15 посланика на власт. Кад се тако што год могло десити, онда доиста и други могу се надати, да и друга и са мањим бројем посланика може на власт доћи и просто почело би се лицитирати: ко има мање у Скупштини, да може доћи на власт и ту би за Гарашанина била згодна прилика. Министарство, му је сво у Скупштини па и министар Краљевице Рајовић, и дошло се до тога, да једна партија, која има седам посланика у Скупштини, може доћи на власт. Да се више никад тако што год не би могло десити треба одсудно да тражимо, да оптужени министри буду осуђени и да се у будуће више нико не усуди да чекићем куца на аркапију и тим путем долази на министарске столице.

Господо, јуче је један од господе говорника напоменуо, а и ја ћу то да напоменем, да нико никога не може упропастити, ако се сам не упропасти. Је ли наша радикална странка пропатила од либерала и напредњака, и у колико су нас они више гонили, у толико смо се ми више подизали, јер смо радили, радили оно, што је народ хтео, што је правда захтевала, међу тим и либерали и напредњаци хоће силом да се подигну без народног поверења. Нити су им помогли жандарми, сејмени, бесни полицајци па и војска, те с тога „без брашна и масла“ не прави се пита.

Потредседник — Имајте на уму да је предмет оптужбе на дневном реду.

Станко Петровић (продужује) — Напредњаци кажу да ми чинимо освету што оптужујемо бивше министре, а ја сам уверен, да ми то не чинимо из освете. Ја мислим да ће ми ово сви признати, и држим да оптужени неће избећи праведну осуду; а што се тиче тога, да ли су оптужени криви, то ће суд казати а какви су они ја велим, нека се ухвати под руку Гарашанин и Авакумовић па нека оду у народ и питају: ко је од њих двоје бољи а ко гори, казаће им се да су једнаки а тако исто и г. Рајовић и Рибарац, нека изађу пред свет и код њих неће народ чинити разлику већ ће рећи не зна се ко је гори (Смех). Ја ћу да напоменем један случај из општине гредетинске у моме срезу. Кад су за ту општину изабрати кметови и уведени у дужност, — подигнута је тужба од једног механџије и полиција је по тужби његовој похапсила председника, кметове, цео одбор општински без икаквих доказа. Међу тим, председник ове општине, то је човек карактеран, човек, који води рачуна о својој дужности о своме раду и тај човек са три кмета и девет одборника лежи три месеца у апсу и у такој једној соби, да су скоро сви добили запаљење плућа. Од тих људи један је разболео се, и у болници после десет дана умро, а за тим му је ћерка умрла, којој су тек на самрти казали, да јој је отац раније умро.

На дан 24 фебруара, коњички капетан, Бабовић, отишао је по наредби у Ражањ, и кад је дошао тамо, питао је капетана Чеду, где је тај неред, за који је он позват да га угуши, но капетан му је сресни казао да нереда нема, него да је он позвао војску да неред изазове. Слава томе човеку — умрлом капетану! — јер је он одговорио начелнику сресном, да он није за то дошао и да зато он није позват, него да је позват да одржава ред и мир у земљи На осталим местима, где су се дешавали случајеви убиства, то је за то, што су старешине њихове били малоумни. Тако се, дакле, радило у крушевачком округу и у срезу параћинском где преко половине правних бирача није добило бирачких карата.

Ја сам ово само неке случајеве напоменуо, а има их још доста, што су чак и у новинама изнесени.

Дакле, ја према свему до сад казатом мислим, да су зла за време прошле владавине превршила сваку меру, и о томе је уверен не само српски народ, него и цео остали свет, и мислим, да ће ти људи бити достојно и праведно за своје кривице кажњени. То је што сам имао да кажем и држим, да ће Скупштина узети, да је оптужба умесна а ислеђење ће показати још многа факта и доказе о њиховој кривици, па с тога се надам, да ће тужба постићи оно, на шта је намењена, т. ј. да се кривци осуде.

Милутин Гарашанин — Господин предговорник изволео је бацити неколико увредљивих речи на моју адресу. Он је мислио, да ће некаквим духовитим вицем произвести некакав ефект, кад буде казао „да се Гарашанин и Авакумовић узму за руку и оду у које село да питају, ко је бољи од њих двојице, да не би умели казати ко је бољи“. Ја не знам шта би се у том случају казало, ко је бољи од нас двојице, али у ма које село да одемо и ја и г. Авакумовић, уверен сам да ће се казати да смо обојица бољи од Станка Петровића.

Драгомир Рајовић — Господин предговорник имао је доброту да и мене спомене и да ми рече, да се узмем за руке са г. Рибарцем, кога ја лично и не познајем, и да тако исто одем и упитам у ма ком селу, ко је од нас двојице бољи или гори. Заиста ја ћу да повторим оно исто што је г. Гарашанин казао, кад год, како му драго паметан човек буде ценио г. Рибарца и мене, а буде ценио г. Станка, одлука и одговор биће врло јасан.

Раша Нинић — Господо, ја ћу бити са свим кратак у овом питању. Ја сам од оних, који сам потписо ову тужбу и мислим да је о њој доста говорено, али ћу само неколико речи и ја да проговорим.

Што се тиче лично мене, одбрана оптужених министара није ме могла задовољити ни у колико. Господин Авакумовић изгледао је као год снуждено створење и само је тражио од Скупштине као милост. Он је у својој одбрани наводио како је он отаџбини славно послужио и како он није крив, него се он, може бити, из освете оптужује. Што се тиче мене, ми нисмо поднели тужбу из освете, него факт доказује да су они најгори кривци. Г. Авакумовић доказује у свом одговору, како није крив и како је часно служио, а он се не сећа да је у књажевачком округу држао зборове, где нигде либерала нема и како је добио свега 60 гласова, кад је била кандидација за округ, тако да нису имали ни 100 бирача да им потпишу листу.

Што се тиче министра војног г. Богићевића, он је у одговору казао: па ја просто писам крив, војска је нешто ишла по мом наређењу, а нешто и полицијска власт тражила. А ја кажем, да је он крив, јер без његовог наређења не сме војска да се креће. Ко је био у Београду можда не зна шта је војска радила по изборима а нарочито у књажевачком крају. Кад се војска кренула из Књажевца, верујте да су црноречка села била тако поплашена, да није био велики снег, да би сви побегли у шуму. Један часан официр није хтео да иде на своју браћу да отима изборна места, него је бацио сабљу, и тај официр и данас се налази у затвору, а онај, који је побио толики свет у Горачићу, он је још у служби.

Кад је дошао Алковић да одговара он је казао: ја ћу написмено да одговорим, ја нећу да усмено одговарам ништа. То се види да признаје своју кривицу.

Г. Рибарац у дугачком његовом говору казао је како је чувао закон и Устав, а ја уверавам Скупштину да је учинио јуриш на тимочки округ и нападао на све општине са оним несрећним капетаном, што је био у Драгачеву, али није могао

да учини ништа у том округу. Заглавски срез има 35 општина и сви су кметови звати и апшени, али нису могли да добију ништа и онда су преселили онога зликовца из Драгачева. Ја мислим, да не треба много да се бавимо са овим питањем. Свакоме је јасно позната либерална владавина. Ја мислим да ће сваки посланик, који проучи ову тужбу, гласати да се они ставе под суд.

А г. Гарашанин што је тражио неку љубав, неко измирење, ја који сам највише шамара од напредњака извукао, са свим би пристао на то измирење али не даду браћа којих је 10.000 изгинуло и оних 25 што су стрељани кад је био одређен један од стране напредњака, који је секао и клао како је он хтео. Ја бих се измирио, али не да она крв што се пролила. Осим тога г. Гарашанин у своме говору наводи, како су и Намесници криви и да треба и њих оптужити. Ја позивам г. Гарашанина да каже један члан Устава, где би та тужба имала ослонца, па ако то нађе, ја ћу први потписати то са г. Гарашанином.

Алекса Ратарац — Ја сам на тужби потписан други. Као тужилац пажљиво сам саслушао одговоре оптужених министара. Тако исто, пажљиво сам саслушао и разлоге појединих посланика; и то, како оних, који су се потписали на оптужби, тако и оних, који се нису потписали. Слушао сам посланике, који су са правничког гледишта доказивали да има места оптужби, слушао сам и оне, који нису правници, али су људи из народа, и који су говорили са срца да има места оптужби. Мени као тужиоцу ништа друго не остаје, но, да према стеченом уверењу од једне и друге стране искажем своје гледиште, да ли да останем тужилац или да тргнем свој потпис натраг и да кажем да нису криви. И за то сам устао да говорим.

Одговор оптужених министара састоји се у главном у овоме. Они сви тврде, да су дошли на управу земаљску по нужди да послуже земљи и престолу часно и поштено. То значи да нису дошли под морање; и да их нико није звао са речима, ево празних столица, ево вам жандара, војске, па вршите, шта хоћете и шта нађете за добро. То је њихова драга воља била или давнашња пуста жеља да постану министри. Оптужена господа министри још су и ово навели у својој одбрани, кад су заузели управу земаљску, дужност им је, вели. била да поврате углед Уставу и законима, да заштите интересе државне, и то, како државне, окружне, среске тако и општинске, јер су били угрожени и држава је у опасности била. Најпосле су навели и то, да су хтели да доведу партијску равнотежу у сагласност, да не буде једна партија надмоћнија од друге. Што се тиче саме равнотеже у партијским пословима, ја ћу да наведем један пример. Мени изгледа овако. Један је човек стекао својим трудом неко извесно имање или поверење, као што је и партија прибављала већину народа за себе; сад онај човек или она партија, који то нису хтели да стеку, траже да исто имају. Дакле, значи да нису, могли оће да отимају оно, што имају други. И, оптужени кабинет, немајући своје већине у народу хтео је да отме од надмоћне странке већину. — Тако ја разумем да су они хтели да поставе партијску равнотежу. Што се тиче самих закона да ли су они примењивани као што треба, довољно ће бити да вам наведем за то неколико примера, који су били у моме крају.

Ја живим у срцу Шумадије, у срезу јасеничком, округу подунавском, где су све три партије организоване, и, где су људи више или мање по убеђењу чланови партија. Власти, које су оптужени министри постављали састојале су се у људима, који у смедеревској Јасеници не заслужују ни да буду пандури. Надлежни бивши г. министар послао је некога Панту Стевановића, чије се школско образовање састоји из основне школе, и као такав радио је све наопако противу закона. Он, кад није могао општинске власти да измени у корист оптуж. кабинета, он је употребио средства, која нису дозвољена ни људима, који су ван закона. Пример село Крњево. То је општина до 1000 пореских глава и кмет те општине био је писменији од среског начелника, био је тачан у својој дужности. По захтеву Авакомовићевог кабинета наређено је, да се изашље ревизија, која ће да прегледа и да види како стоје рачуни свуда у народу па и овог суда; мислило се, да се тиме нађу какви недостаци, како би могли апсити поједине и тако помоћу кривица променити општ. власти. Ја против тога немам ништа, ја, шта више *то потписујем* и желео бих да свака влада тако ради да врши контролу, да та контрола прегледа све рачуне општинске и остале како би се знало увек, како стоје рачуни. И овај кмет имао је контролу. Контрола, која му је прегледала рачуне нашла је чисто и тачно стање. Пробали су даље са издавањем неповерења, па и то им није помогло. Остало им је старо средство, средство подметања, и тако, Војин Радосављевић бив. либерални посланик достави, да је тај председник општине радио на издајству земље и народа. Та достава спроведена је истражном судији, а ми смо имали истражног судију, који је потпуно за кућу на Врачару. Капетан и судија предузимају истрагу у селу. При истрази, кад су видели, да им план не може изаћи за руком и да не могу измајсторисати кривицу, да суд окружни одобри, јер у суду смедеревском председник је један од другова као посланика, оптуженог кабинета, који истина припада либералној странци, али који је умео доиста да очува и своју част и достојанство суда; тај је председник г. Таса Николајевић. Кад су дакле, знали да измишљено дело код суда неће проћи, они су спремали кмету другу кривицу. Нареде среском пандуру да пуца у вече кроз прозор у сламњачу где је лежао капетан. А овамо огласе, да је кмет (председник) наговорио некога или да је сам пуцао на капетана, те му спреме и кривицу за покушај убиства.

Истом кмету створили су и трећу кривицу, да је некога још пре грађења жељезнице на друму тукао, злостављао. Са таким ујдурисаним кривицама стрпају човека у затвор и окују тешки оков. После истражна власт ставља решење о притвору за велеиздају, суд окружни то решење ништи; даље, ставља решење о покушају убиства, пуцањем на капетана суд и опет ништи решење. Ставља се треће решење, о злостављању, суд и по трећи пут ништи то решење. Док је суд ништио решења, пробавио је кмет више од 20 дана у притвору. Ево шта је у општини било док је председник био у притвору. Одбор општински као надлежан по закону, састане се у седницу, те одреди из своје средине најстаријег одборника, који ће вршити дужност председника. И о томе одмах извести стални окружни одбор, и позове га да дође и да констатује стање у општини. Кад је председник стал. окр. одбора дошао у општину на лице места, истражни судија и полиција су све како одборнике тако и председника сталног окруж. одбора ухапсили. За то време, док су они лежали у притвору, полиција је кметовала у општини, и окметила је са сокака човека, а то је сина онога, који јој је доставио за велеиздају председника општинског. Дакле поставила регента. Ја немам више потреба да казујем, како се овим не иде на то, да се подигне углед законима, са овим се само стварале трзавице, које су биле за време владавине оптуж. кабинета. Одатле су потекла сва зла и крв синова наше отаџбине. Мени је Рибарац лично казао: да је капетан Панта тражио да се доведе војска.

Истина, да је то било, да је војска дошла, можда оно што је било у Горачићу било би у Ратарима.

Што се тиче давања карата само онима, који су платили порезу то је неистина. Прилог један, који постоји све објашњује. У азањској општини као регенат кметовао је Влаја Арсенијевић, који је и био њих (оптуженог кабинета) посланик). Он је гласао а није платио порезу и гласало је око 173 грађанина, који нису платили порезу. Доказује се распоредом порезе бр. 2, кога су регенти оверили и списак гласача, који се налази у Народној Скурштини. Оптужени министри бране се рђавим радовима других, тако, Рибарац каже у својој одбрани за проливање крви: „па било је и 14 и 15 маја проливања крви, па је ли ко год одговарао за то? Ја имам да кажем ово: да сваки онај, који се брани са делима рђавих, то није никаква одбрана. Тиме се признаје, да је доиста учинио рђаво дело, и као вели, кад овоме није било суда, зашто онда да мени има. За 14 и 15 мај, нека ми се допусти, да кажем ово: десио сам се у Београду одмах 16 маја, чуо сам,

да је Глиша Ђорђевић управник вароши Београда, а члан либералне странке и причињено дело 14 и 15 маја, јер су то интереси намесника захтевали, да се учини освета према напредњацима и радикалима. Је ли истина или не, осведочиће будућност.

Што се тиче 6 маја, ја сам као посланик био у Скупштини, знао сам добро, шта се урадило, а знао сам и како се резолуција извршила. Ја сам онда дао своје мишљење, сад немам потребе да га понављам овде. Али хоћу да кажем ово, да између кривице, овде учињене, у Београду, и оних кривица што су изазиване по народу од стране државних власти, које се народу натурају, има велике разлике. Разлика је по самом месту где су се извршиле и ко их је извршио; даље, разлика је, између државне власти у престоници, које су хтеле да изврше одлуке законодавног тела и оних власти, које су у времену оптуженог кабинета спречавале да се одлуке надлежних, самоуправних власти изврше и које су (власти) изазивале народ на нереде. Извршење у престолници спречавали су они, којих се то извршење ни мало није тицало, друго је то кад се неко умеша у посао, те непозван и ненадлежан не да државној власти да изврши одлуку, а још шта више где међу истима већине има, који још нису грађанске главе (малолетници). А друго је пак, кад грађани мирни, са Уставом и законом у руци, не дају државним органима да нападају на њихова права и слободе, да газе Устав и законе. За прве, као што је случај био у престоници, имала је право државна власт да их сузбије, а за друге, државна је власт позвана да их заштити. Је ли тако било? *(Није).* За кривице ондашње, независни судови изрекли су суд, а за кривице за које су одговарали грађани за време оптуженог кабинета, опет су мах независни судови изрекли свој суд, За прве је суд казао криви су, а за друге казао је невини су.

У опште, кад се процени све, што је кабинет Авакумовићев радио, долази се на то, да је он хтео пошто по то да се утврди на власти; да није бирао средства јесу ли допуштена или недопуштена, јесу ли законита или незаконита; све је то било за њ све једно, само да постигну своју цељ. У постизавању те цељи он је (оп. кабинет) тако далеко терао, да је у Народну Скупштину у последњем тренутку увукао регенте као посланике. О томе није нико од говорника говорио нити је у тужби што наведено. Зато ја износим ово.

Ви се сећате, кад се Скупштина 25 марта састала. И у оном тренутку, кад се конституисала, ми смо имали три регента посланика, које народ није изабрао. Опомињете се кандидатске листе радикалне у пиротском округу. Нашу кандидатску листу није потписао један судија. Зато што није потписао један судија, и зато што је та листа (радикална) на дан 25 фебруара имала 8500 гласова, оптужени кабинет, за повећање броја посланичких нашао је, да треба да се уништи радикална листа, од 8500 гласача, па да се сав тај број гласача пренесе на њихову листу од 2000 гласача. Ето, тако смо ми на завршетку Скупштине оптуж. кабинета имали неколико регената без посланичких пуномоћија *(Тако је).* Је ли то штићење Устава и уставних права Народнога Представништва? *(Није).*

Да вам наведем имена тих личности, који су били регенти у Скупштини, те да их предамо потомству на штудију. Прво г. Ђорђе Ничић, директор пиротске гимназије, дакле школовни човек; за тим, Михајло Протић, намесник из Власотинаца, опет школован и Андреја Ристић, ковач из Стрелица. То су те три личности, које су дошле да допуне онај број посланика, који је оптуж. кабинету потребан био. Али опет за то, и ако су та три регента посланика дошла, нису могли да попуне онај број уставом потребан. У назови Скупштини није било више од 63 посланика. Господа, оптужени министри, бране се за отварање Скупштине, изгледа као да се њих то ништа не тиче; они нам кажу: „ето вам те Скупштине, па се кусурајте с њом". Како се то питање може сматрати са правничког гледишта ја не знам, али како се мени чини, ствар стоји овако: та њихова одбрана не може да издржи никакву критику. Сви опт. министри сем г. Богићевића били су посланици; и кад оптужени министри веле, да се отварање Скупштине њих ништа не тиче, онда, кад изузмемо министре као посланике, који нису учествовали у Скупштини, остаје број посланика испод 60. Ја питам, како ћемо онда да се кусурамо?! Јесу ли оптужени министри погазили Устав отварањем Скупштине? Ја мислим, да је неоспоран факт, да су министри отварањем Скупштине указом учинили кажњиво дело, са чистом савешћу, са знањем, а тврди се тим што су гласали за верификациони одбор за часништво Скупштинско, као посланици гласали су и за отварање Скупштине. Дакле, кад су господа министри били у тој истој Скупштини, и својим је бројем попуњавали, ја држим, да нема тога судије, који би могао казати: „ви нисте знали, за уставни број посланика, потребан за отварање Скупштине и ви нисте криви.

Што се тиче одбране Рибарца, о депешама шифрованим из пантљика, дозволите ми, да учиним само ову примедбу. Он ми изгледа као човек, који је многа зла чинио, па није мислио да ће га ухватити. И ако га ухвате, он је мислио, ухватиће га за она дела, за која ће моћи да се извуче из одговорности. У оптужби има врло јаких доказа за нека његова недела, као што је на прилику она депеша Живану Живановићу, или за употребу војске по земљи. На све то он одговара „ја не знам ништа за те депеше; ја не знам ништа, шта је у Драгачеву рађено, и које где; то је без мога знања рађено." Господо, ја сматрам, кад се строго узме по приликама, времену, када су се ова зла дешавала, и местима где су депеше нађене, и кад се узме стицај свију свршених догађаја, онда се неминовно објашњују сви догађаји свршени са тим депешама. А да је крив министар, у чијем су се рејону депеше нашле, и да је он за то одговоран, то је за свакога јасно.

Овде вреди она народна изрека: „Ако коза лаже, рог не лаже." Према томе његова одбрана у тој тачци оптужбе нема никакве вредности.

Г. Рибарац рекао је сам о себи да је слободоуман човек и да је увек тежио слободама и да је за то заповеднички као министар радио, да слободе учврсти и т. д. Тако говори г. Рибарац као образован и више школован човек можда од мене, а ја бих му на то могао одговорити овом изреком: „слобода не цвета по заповести, и не ниче из костура наредаба."

Рибарац није тежио за слободама, него је тежио за влашћу и за диктатуром. Целу радњу оптуженог кабинета сматрам, да су они водили рачуна о Уставу, законима, правима *грађана, као врана о скелецији.* На завршетку говора да напоменем и ово: мене је изненадила беседа једног г. посланика из опозиције, који је тражио, да се један пут партијски рачуни пречисте, и да се један пут дође до мира, мира, који је Србији давно и давно потребан. У истини, господо, ако би се могло то, и ако би хтео тај члан опозиције г. Гарашанин да се држи Христовог Устава: „што нисн рад себи, немој чинити другоме", — ако велим хоћете, да се држимо тога начела Христове науке, и ја ћу се сложити с тим, да у Србији не буде партија, него само једна, која ће се овога начела држати. Но, ипак за овај специјални случај правда захтева, да они, који њу скрнаве буду кажњени, буду суспендовани, онемогућени за поновно скрнављење правде. Опомињем се једне скупштинске седнице као посланик, чини ми се, да ће бити 159 састанак 30 марта 1891 године. На тој седници имао је ондашњи председник министарства г. Никола Пашић да одговара на интерпелацију г. Гарашанина, поводом закљученог уговора између намесника и краља Милана, који је питао: има ли још каквих тајних уговора, и да ли ти уговори вреде према земаљским законима и Уставу.

Навод г. Гарашанина као члана данашње и ондашње опозиције, како ондашње већине тако и мањине, као год и данашње већине и мањине, оценио је владавину, која је припадала данашњем оптуженом кабинету, којима се данас суди, јесу ли криви или не. Но, најпре је г. Рибарац оценио владавину Гарашанинову и у свом завршном говору моли Бога да му се ово испуни:

„Задовољан сам одговором г. министра председника, ја изјављујем, да је наша народна мисао на путу напредовања од оног тренутка, од кад је руковање пословима земаљским избијено из руку г. Гарашанина и његових пријатеља, изјављујем своју патриотску жељу, да та мисао никад не дође у искушење, у коме је за то доба била, и да се у Србији никад не поврати стање, у коме су прекн судови, полиција и кметови бацали у тамнице хиљадама грађана српских, и пушкарали по 20—30 српских грађана".

То је г. Рибарац казао у своме завршном говору, то је казао вођа једне партије члан оптуженог кабинета, дакле, он је признао, да је било почело боље стање, а да није било онако како је са оптуженичке клупе казао, да је све било кусо од постанка новог Устава.

На шта му је одговорио Гарашанин овако:

„Г. Рибарац је сматрао за потребно, да се помоли Богу, да се никад не поврати оно време, какво је у Србији било кад сам ја владао.

Кад је он то учинио, нека ми је дозвољено, да се и ја г. Рибарцу придружим и да замолим Бога, да никад више не једем тога горког хлеба, који сам седам година јео и који и данас једем; а што је он као пребацивање мени напоменуо Краљевицу, ја сматрам да је то произвољно подметање, јер ја у то доба нисам био на влади, па нисам могао никога ни слати тамо, али, кад се већ налази за потребно, да се купи прашина по свима буџацима, па да се мени баца у очи, онда нека је и мени допуштено да и ја позовем г. Рибарца да се и он мени придружи у молитви: „да Бог да се никад не повратило оно време, у коме је невин стрељан један Јеврем Марковић, у коме је џабе убијен један Тома Јовановић, и у коме је на правди Бога један Адам Богосављевић умро у државном затвору"!

Ондашње њихове молитве биле су лицемерске, нису биле истинске, а у њиховим молитвама оцењене су владавине и једна и друга. Дошла је серија онога кабинета, који је починио ова зла и данас Гарашанин признаје у свом говору, да има кажњивог дела у раду владе, која је на оптуженичкој клупи. Но, само за то, што се не може судити намесницима или, како он рече, што се неће да оптуже, као главни виновници, и што се није судило онима, који су пре ових газили Устав и законе — он неће учествовати у решавању са друговима. Сваки може разумети за што ово он говори, овоме не треба никаква коментара, само треба узети на ум да је Гарашанин посредно потпомагао оптужени кабинет у прошлом његовом раду преко својих чиновника.

Завршујем. Ова дакле тужба није подигнута лично против кабинета, што га мрзимо или што се хоће освете, не, она је подигнута да буде у истини правда заштићена и да се Устав и закони поштују и чувају како то и треба. Ја немам потребе да изјављујем оно, што су већ господа говорници раније изјавили, али изјављујем да ће за време краља Александра I бити затворени сви капицици, кроз које се до сад долазило на управу земље и да више не ће моћи нико ама нико на управу доћи, који нема већину у народу и који не ужива поверење народно. (Чује се: тако је). На основу чега не могу тргнути потпис са оптужбе.

Арса Прокопијевић — О оптужби бивших министара говорено је доста, тако да је већ Скупштина заморена, за то ћу се ја клонити свих оних из оптужбе тачака, које су поменуте предговорницима, те нећу их ни помињати; само сматрам за дужност, да пред лицем Народног Представништва, дакле и пред лицем целе земље, одбијем ону лагу, онај прекор, ону гадну уједурму, што ју је у одбрани својој нанео бивши министар г. Рибарац Ивањици и нашем срезу, а преко тога и целом ужичком округу.

Г. Рибарац, ватајући се у одбрани својој као потопилац за сламку, правдао је себе лично за почињена у земљи недела. Али, гледајући он као највећег грешника међ друговима својим министра војног, који не смеде устати да да свој одговор усмено, сматрао је г. Рибарац за нужно да му он притече у помоћ као вешт адвокат да оправда, што је министар војни послао војску скоро по свима срезовима у очи самог избора народ. посланика, кад Устав и закони строго забрањују. Правдајући то одашиљање војске, поменуо је и Ивањицу, одакле сам ја, поменуо је да је узрок, што је војска у Ивањицу дошла тај, што смо ми божем хтели да нападнемо и отмемо барутни ивањички магацин, па да би то још оправдао, он је узвикнуо и вели: „Помислите, браћо, како не бих послао војску у Ивањицу, кад тамо живи један истерани практикант, који сваке године честита крсно име Кара-Ђорђевићу". Он је мислио, да ће тим учинити силан утицај. Ја сам доиста с пажњом и као сведок и као посланик све њих оптужене министре саслушао, и верујте ми доста има места, где ме је побудило сажаљење према овим несрећним људима, али кад су се у својој одбрани послужили калпузлуком и очитом лажју да правдају долазак војске, депешом истераног практиканта, онда сам одмах о њима стекао са свим друго уверење: да су душо горн зликовци, него што сам до сада о њима мислио. Да би познали ствар, усљед које Рибарац помиње то честитање Самчино на Цетиње, саслушајте ме само ово:

Самчо Савић то је један пуки сиромах, но врло поштен човек, кога је општина више пута бирала за кмета. Он је био и посланик и многоме је од вас у великој Народној Скупштини познат с тога, што је он предложио да се и Тополи да, да бира посланика, као што бира посланика Добриње и Таково. Тај Самчо као способан човек, као вредан и писмен у добу напредњачке владавине, био је један од највећих усталаца у борби против напредњака, који је кадар био нешто и да напише, и он је међу првим људима најнемилостивије гоњен од напредњака. Самчи су подметате под напредњацима такве кривице, које никако не доносе 20—30 дана затвора, него скоро свакад посе за собом робију. Самчо је под напредњацима окривљен 1884 године као јатак Николе Пашића, за кога се у оптужби рекло: да је као бунтовник побегао из Бугарске и зимовао у Ивањици, да смо се ми са њим, т. ј. Пашићем договарали, како ћемо да извршимо поново у Србији буну, како смо код њега долазили и т. д. Но Самчо се извукао са друговима од ове. у злој намери измишљене оптужбе. Чим је то свршено погинуо је Вељко Јаковљевић, мој рођени зет.

Самчина кућа још седморице, и ако је била преко два округа, претресена је, па чак и мени као шураку његовом претресали су кућу, као божем да смо стојали у дослуку са зликовцима и као да смо убице само за то, што живимо у љубави са Миланом Ђурићем, моји је лежао тада у апсу због убиства Вељка Јаковљевића. За тим, пошто Самча није ни ту као зликовац ухваћен, онда је спетљан као јатак хајдука Солдатовића, јер посланик напредњачки Васо Петровић изнео је једно писмо у злој намери удешено, у коме је Солдатовић — као божем — казао: да тај Васа Петрорић на извесном месту извади колац из извесног места његове њиве па у рупу истог да метне као осијек за његову — Васову — главу 100 дуката. Због тога осијека падне у сумњу цео срез моравички и ако Солдатовићи као хајдуци никад нису долазили у исти срез нити пак кога убили, на новац осекли или на путу напали. Долази око 200 најодабранијих грађана из среза, а међу њима много кметова, одборника и 4 попа под надзор, а међу њима и Самчо једино због овога писма. Самча видећи да ће стваранам очитим уједурмама отићи на робију, утекне у Турску без пасоша. Турске власти докопају га као бегунца и чак су га терали у Цариград, из Цариграда у Бугарску, из Бугарске прогнају га Бугари у Црну Гору, где се подуже задржао, и тамо су му давали помоћи као сваком пећенику.

Под савезном владом Самчо се вратио у Србију и од тога доба он је збиља свакад честитао рођендан Карађорђевићу. Сад у то нећу да се упуштам, да ли је он одан Карађорђевићу, може бити њега воли више него мене. Излазим да вам свратим пажњу, са каквим су се ситницама служили либерални министри да оправдају свој неуљудан и зликовачки поступак. Ја нисам знао нити верујем да је због једне овакве депеше војска дошла, али сам рачунао, да је војска дошла и у Ивањицу и у сва изборна места по Србији за то, што је то по њиховом — либералном споразуму тајно у Београду ре-

шено — као што су то у Београду у напред пропратиле многе новине, да се тим кретањем уплившше што више на заплашавање народа у корист либералне владавине. Али, кад сам видео страшне последице, које су само од војске биле, тек сам сад објаснио себи каква је поменутој депеши дата важност и какви су тајни и неваљали смерови били код либералне владе, кад нам је због те депеше војска спремана. У редовном стању, без рата, војска на један пут долази у потпуној ратној спреми и то ноћу и тако брзо, да их је много на путу попадало. Цела варош и сви ми били смо у опсадном стању. Целу ноћ лупале су сабље, варош је била затворена у 6 и 7 сати у вече. Писма могла су да се испрате само она, за која су они само нашли да се могу испратити, и обично су их отварали. Тако исто и депеше пуштане су само оне, које је војна власт дозвољавала. Представите сад овај случај. Председник општине ивањичке, нашавши се у тој недаћи, шаље један телеграм уредништву Одјека и каже од прилике овако: „Данас после српско-турског рата први пут војска у потпуној ратној спреми домаширa, уз свирку труба и лупњаву добоша, те улогори се у сред Ивањице; не знам зашто, пошто је мир и ред у целој општини и срезу, сем ако није за то, да војска чува кутије за које либерални кандидати представника немају". То је било увредљиво у толикој мери, да капетан војни Никола Илић одмах званичним актом позове председника општине Јакова Јојића да му због пом. депеше даде одговора. Капетан Никола Илић кад је добио депешу он је позвао на скуп војнике и казао им: „браћо, војничко оружје српско увређено је, ми смо омаловажени, председник општине ивањичке дао је депешу, да смо ми дошли овде не да чувамо Краља и спасемо земљу од бунтовника, него да смо дошли да чувамо кутије либералне, које немају представника; ја ћу вам још данас позвати тога председника наредбом, и он ће вам доћи да га уочите, јер ћемо морати да се разрачунамо с њим". Шаље он акт председнику општине ивањичке и позива га да му предстане у канцеларији, а војници који су слушали капетана долазе и кажу кмету: „по Богу брате, не иди му, јер ће те разнети оружјем". Овај допста се уплаши па нити оде нити одговори ништа. Капетан позива га другим актом да дође, али кмет неће никако. Кад је било трећи пут, онда председник општине упути писмо среском капетану и пита га: шта је ово код војника, позива ме капетан, као власт без икаквог законог ослонца, а међу тим чуо сам, да ће ме разнети оружјем; него ако имам каквог споразума с њим, зовни, као моја надлежна власт и мене и њега у твоју канцеларију, да се споразумемо, јер ја му по његову позиву доћи нећу. Према томе капетан позове и кмета и капетана Николу Илића и ту су се споразумели како су умели. Питао га је о депеши, и он му је казао, да не мора њему да одговара, него, ако сматра то за увреду, нека тужи уредника „Одјека" и он ће одговарати. После велике срџбе они су раскрстили и омало је прошло, те није дошло до боја.

Еле, кад се није могло да успе да се позове пред у Ивањици, онда су они, у очи избора народних посланика, када су дошли председници бирачких одбора да сврше избор, настајали да њих спрече у извршењу те своје дужности. Као председник бирачког одбора за општину Шумљанску, која је уз саму Ивањицу, дошао је из Пожеге учитељ Владимир Радојичић. Као што су моји другови раније казали настојавано је, да се од стране општине не приме за председнике бирачких одбора они, који немају објаву од полицијских власти, које је ова давала само поузданим лицима, која су хтела да учине све, што је полицијска власт хтела, али пошто су у срезу моравичком све општине радикалне, то се није нашао у целоме срезу ни један кмет, који би послушао ову незакониту наредбу капетанову. И, кад капетан није могао код удаљених општина ништа да успе, он је хтео да утиче бар на општину Шумљанску, која је пред његовим очима уз саму Ивањицу. Наредио је кмету да Радојичића никако не прима, али овај, познавајући га, примио га је, те је свршио посао у очи дана избора. Капетан срески Сава Лазаревић позове са капетаном војеним кмета Шумљанског Вељка Бешевића и пита: како је смео да прими учитеља да председава без објаве полиц. власти? Кмет му је одговорио овако, како је требао да одговори. Казао му је, да му закон о изборима народних посланика налаже да пусти председника да председава бирачком одбору и код тако јасног наређења законског нисам, вели, смео да извршим вашу противзакону наредбу. Том приликом одмах су му капетани припретили да ће то бити последњи његов одговор кметовски, да ће он добро памтити онај час, кад се закметио. После тога њега су чували војници целе ноћи, разуме се, не ради његове безбедности, него да га нападну. Кмет је то знао па их је варакао и после пола ноћи пошао кући, али се и капетани крену за њим. Како је имао да наиђе на Ћуприју, то га ови пристигну раније и понуде му се као другови да иду с њим. Мало за тим поздраве се капетан грађански с војним и један ће рећи: хоћемо ли? Како је чуо кмет ту реч, он се одмах уплаши и натраг врати, али га — по причању његовом — капетан војни мазне неколико пута сабљом по глави, облије га крв, оборе доле и почну тући а он нада вику те Ивањичани излете на прозоре и чују, где човек запомаже: „Недајте, браћо, убиће ме капетани." Тај кмет долази у ред слабих и најмањих људи у срезу, и њих 7 — колико је било војника с капетанима наоружани до зуба мучким нападом измрцварили су једног председника општинског, а тиме обесветили и име и оружје војно.

Дакле, браћо, са овима наводом хоћу да вам кажем то, мало поклањам вере на одговор бивших министара и да треба за то да пред судом одговарају, кад су дрски били да се и оваквим средствима служе и да чине таква недела. Да учиним једно мало упоређење. Кад се за овакву једну депешу једног практиканта, у име, божем, династичности премлаћују српски грађани, каква је онда казна требала да стигне оне људе, који су за време своје владавине а то су либерали подрили темељ напретка овој земљи, који су у својој средини имали људи, који су мучки убили нашег неумрлог кнеза Мијаила, који су у својој средини имали људе, који су хтели да отрују и другог ондашњег кнеза — бившег краља Милана, па се тај отров на његову главу излио; који су хтели на најгаднији и у свијету још нечувени поступак да дођу главе нашем кнезу помоћу оног гадног догађаја, који се догодио у Смедереву, на онај случај са бомбама на терасијама и т. д. Према томе, питам ја вас, каквом казном треба да се казне ти самозвани династичари према овој практикантовој депеши. Дакле, познавајући ове људе, либерале, из раније, ја им се ни у колико не чудим, што су чинили у овој земљи оволика недела; јер подајте детету нож или жишку, оно ће се посећи или опећи; тако исто пустите у слободу окорелог зликовца и подајте му оружје, он ће опет да почне да тера стари занат, он ће почети да убија да отима, где шта стигне. Подајте либералима власт у шаке, они ће да раде оно, што су и досад радили за време и прве и ове последње владавине. И кад би они друкчије радили, но што су радили, т. ј. добро, искрено и поштено, онда они не би били либерали *(смех)*. Кад су либерали хтели да у очи избора правдају употребу војске, да правдају оне поступке бивше владе са једном депешом једног истераног практиканта и кад кажу да све зло потиче од нас радикалне странке, онда дозволите ми, да и ја изнесем своје гледиште, како ја мислим и од кад потичу скоро сва зла у нашој земљи.

Прво зло, које је у овој земљи потекло, потекло је из сударa радакалне странке с краљем Миланом. Радикална странка изишла је из тога сударa као победилац и она је морала пошто по то, по речима оптуженог министра Рибарца, да се сломи како би дошла у равнотежу са другим партијама и како би биле политичке партије у Србији што више у подједнакој сразмери. Ја у тим речима либералним видим њихову жељу да су пошто по то хтели, да силом макар изравнају радикалну партију са другим партијама.

(Наставиће се)

Одговорни уредник Ранко Петровић

Штампа српско-краљев. државне штампарије